

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VII
VOLUME 7

Accepted on December 25th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2019

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 25. децембра 2018. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2019

© Српска академија наука и уметности, 2019

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртм броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
6. II 2018 – 18. XII 2018.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручна сарадница
Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару : 1512–1942–2012 / уредници Јасмина Грковић-Мејмор, Виктор Савић</i>	11
<i>Чудојворна икона у Византији / Бојан Миљковић ; уредник Љубомир Максимовић</i>	27
<i>Зборник радова Визанџолошкој инстџијутџа. Књ. 53 / уредници Љубомир Максимовић, Бојана Крсмановић</i>	27
<i>Миранџи у Европи 21. века : зборник радова са научној скуџа одржаној 5–6 маја 2017. / уредник Тибор Варади = <i>Migrants in 21st century Europe : proceedings of the international conference held on 5–6 May 2017 / editor Tibor Várady</i></i>	41
<i>Сџановање Рома у Србији : сџање и изазови / уредници Тибор Варади, Злаџа Вуксановић-Маџура</i>	41
<i>Живој и дело српских научника. Књ. 11–15 / уредник Владан Д. Ђорђевић</i>	55
<i>Lives and work of the Serbian scientists : [book of abstracts] / editor Vladan D. Đorđević</i>	55
<i>Криџичко издање дела Иве Андрића. Коло 1, књ. 1–5 / уредник Зориџа Несџоровић</i>	79
<i>Помени давних сеоба : знамења српске џовеснице / Динко Давидов</i>	97

Слободан Јовановић : теорија / Борис Милосављевић ; уредник Душан Т. Бајиковић	105
Даворин Јенко : (1835–1914) : прилози за културу сећања / уредник Капарина Томашевић	121
Јосип Славенски : (1896–1955) : поводом 120. годишнице рођења композиitora / уредница Ивана Медић	121
Дан Библиотеке САНУ посвећен Алекси Шантићу (1868–1924–2018)	139
Синци и људи : приче из адвокатске архиве / Тибор Варади	159
Пути у јуче : приче из адвокатске архиве / Тибор Варади	159
Глас одељења историјских наука САНУ : (посвећен академику Милораду Екмечићу) / уредник Михаило Војводић	177
Grid-side converters control and design : interfacing between the AC grid and renewable power sources / Slobodan N. Vukosavić	185
Речник српскохрватској књижевној и народној језика. Књ. 20, Пејојодан – јојдео / [уредници Даринка Горјан Премк ... и др.]	201
Хиландарски зборник. Књ. 14 / уредник Мирјана Живојиновић	217
Косовско-метохијски зборник. 7 / уредник Михаило Војводић	217
Словенска терминологија данас / уредници Предрај Пијер, Владан Јовановић	233
Еколошки и економски значај фауне Србије : зборник радова са научној скуја одржаног 17. новембра 2016. / уредник Радомила Пејановић	251
Култура, основа државној и националној идентитетог : зборник радова са научној скуја одржаног 24. и 25. новембра 2016. године / уредник Александар Косић	269

<i>Економија : запоуленосӣ и рад у Србији у 21. веку : зборник радова са симпозијума одржаног 4. и 5. децембра 2017. / уредник Александар Косић</i>	<i>269</i>
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	<i>287</i>

Помени давних сеоба : знамења српске повеснице / Динко Давидов. — Нови Сад : Православна реч, 2017

Говорили: академик Динко Давидов
академик Момчило Спремић
проф. др Мира Радојевић

У Београду, уторак 17. април у 13 часова

ТУМАЧ ИСТОРИЈЕ И УМЕТНОСТИ

Академик Динко Давидов новом књигом показује неколико својих особина које одавно негује и усавршава. Академик Давидов је историчар уметности који истовремено подједнако успешно тумачи и историју и уметност, који српску уметност смешта у српску историју, а то није чест случај, напротив, то је, као што он чини, ретка појава. Истовремено, показује своју оданост старим свечаним речима што и гласом и ликом казује далеку прошлост, најчешће просветитељску, орфелинску, из осамнаестог века. И нико као он није такве речи видео кроз калиграфију Захарија Орфелина, онако као што се види и на првом спрату Палате САНУ, на путу у његов кабинет, где води Сентандрејски одбор и сања српске сеобе. А може бити да после толиких година верности одавно не сања српске сеобе већ их гледа, доживљава, из близине осећа, тако да постаје њихов учесник. Свечана књига пред нама, објављена у „Православној речи“, код издавача чије име долази сасвим природно, потврђује, уверљиво, сваку поменућу особину свог писца, академика Давидова, а поврх свега његову вештину писања које до краја служи истини, које јесте литерарно у најчистијем значењу тог назива. Када се

с овим подацима удружи пажња што су је добиле илустрације, у боји, изврсне, изврсно одабране и распоређене, јасно је да данас, на шестој нашој овогодишњој Трибини, приказујемо удружену лепоту књиге, речи и слике.

О таквом сусрету ће говорити академик Момчило Спремић, проф. др Мира Радојевић и, на завршетку састанка, академик Динко Давидов.

(Реч уредника)

М. В.

Момчило Спремић

СЕОБЕ СУ СТАЛНА ПОЈАВА

Сеобе становништва из једног у други крај биле су присутне током целе људске историје. Најчешћи узроци били су ратови и глади. У Европи, током античког и средњовековног периода, у начелу узевши, народи су се селили са севера на југ. Сви су хрили на топли Медитеран.

Изградивши своју државу у средњем веку и Срби су се селили на југ, поседајући територије оронолог Византијског царства. Тај процес нагло су пресекли Турци Маричком битком 1371. године. Од тада, Срби су се селили на север, углавном у Угарску или „Горњу земљу“, како су је звали. Насељавали су се на имања српских деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића, који су, као вазали угарских краљева, имали поседе, градове, руднике у крајевима северно од Саве и Дунава. Ипак, највише су стизали у Срем, тада називан Сирмија. Поред скромних домова, одмах су дизали своје богомоље, најпре од дасака, поплета, земље. Изузетак су били сремски Бранковићи, који су, по доласку из Италије, подигли Крушедол, угледно архитектонско дело. Он је одиграо изузетно значајну улогу у историји Срба у Угарској.

Пошто је турски султан Сулејман Величанствени 1526. године са тро угарску војску у бици код Мохача, ускоро је посео Будим и у њему основао ејалат, коме су припадали санџакати на тлу Угарске. Српски манастири у Срему испуњавали су своје обавезе сремском санџаку у Митровици. Пошто је 1557. обновљена Пећка патријаршија, пећки патријарх Пајсије неколико пута посетио је фрушкогорске манастире, међу којима су, поред Крушедола, сигурно постојали Хопово и Гргетег. У српским манастирима неговано је светосавско православље, а све више су сликане иконе, које су представљале прелаз од позновизантијског до барокног сликарства.

Турци су 1529. безуспешно покушали да освоје Беч. Око век и по касније обновили су покушај, али овога пута не само да нису успели већ су Аустријанци прешли у офанзиву. Њихова војска продрла је дубоко у Србију и стигла до Качаника. После вишегодишњег рата, 1699. склопљен је мир у Карловцима, по коме је установљена граница између Турске и Аустрије на Сави и Дунаву. Због турске одмазде патријарх Арсеније III Чарнојевић повео је свој народ у „Велику сеобу“, у Угарску. Населио га је у Табану, предграђу Будима, Острогону, Коморану, Сентандреји. Организована је српска митрополија, са седиштем 1708. у Крушедолу, а од 1713. године трајно у Карловцима. Број Срба се у тим областима знатно повећао од 1739. године, када је уследила друга сеоба под патријархом Арсенијем IV Јовановићем. Све бројније српске цркве сликали су Димитрије Бачевић, Теодор Крачун, Василије Остојић, Захарије Орфелин. Бројне иконе, царске двери и цели иконостаси права су уметничка дела.

Статус досељених Расцијана, који су добили право исповедања своје вере „докле год буду верни и покорни“, почивао је на привилегијама, које су добили од царева: Леополда I, Јосифа I, Карла VI и царице Марије Терезије. Христофор Жефаровић је 1745. превео те привилегије с латинског на славено-српски језик. До средине 18. века зографи, који су сматрани занатлијама, сликали су углавном славске иконе, а од средине тога века потискују их школовани сликари. Међу Србима развија се посебна бакрорезна техника, а први бакрорез био је „Свети Сава са српским светитељима дома Немањића“. Бакрорезном техником израђује се српска уметничка мисао, угледом на европску културу. Најбољи мајстори у бакрорезној техници били су Христофор Жефаровић и Захарије Орфелин. Жефаровићева *Стемајографија* из 1741. године била је прво српско барокно дело.

Академик Д. Давидов посебно је обрадио Сентандреју, српску барокну варош, крај Дунава, недалеко од Будима. Када су Расцијани стигли, у сентандрејску брвнару положили су мошти Светог кнеза Лазара, које су са собом донели. Потом су изградили седам барокних цркава: Београдска (успенска, саборна), Ћипровачка, Благовештенска, Пожаревачка, Преображанска, Табачка, Збешка. Најзначајнију, Београдску цркву, осликао је Новосађанин Василије Остојић. Верници су посећивали Службе Божије, али су слушали и проповеди, у којима су тумачене царске привилегије, од којих је зависио њихов положај. Занатлије, а нарочито трговци, изградили су барокне домове, дакле световна архитектонска здања српске барокне вароши. Захарије Орфелин је 1777. написао *Калиграфију*, у којој је неговао српски ћирилички краснопис. Чланови богатијих породица све више су се школовали.

Златно доба Сентандреје био је 18. век, у 19. столећу почело је већ осиромашење.

Аутор је на крају обрадио страдање манастирâ у Срему у Независној Држави Хрватској (1941–1945). У Хопову је страдао иконостас Теодора Крачуна, затим су оштећени Велика Ремета, Кувеждин, Бешеново, Шишатовач, као и више сеоских храмова. Све је пратила пљачка, а било је и убијања монаха и монахиња. У сваком манастиру био је усташки комесар, а у Карловцима је седео комесар за целу сремску епархију.

Све у свему, књига академика Динка Давидова је поуздана синтеза о нашим сеобама у Угарску. Иако нема фусноте, текст је поуздан, писан на основу одговарајућих извора. Односи се првенствено на 18. век, а намењен је и стручњацима и широј читалачкој публици. Има регистар, а цела књига снабдевена је бројним и веома успешним илустрацијама у боји.

Мира Радојевић

„НИШТА СЕ НЕ СМЕ ЗАБОРАВИТИ“

После више монографија и студија о иконама српских цркава у Мађарској, српској графици XVIII века, светогорској графици, културној баштини Карловачке митрополије, српској уметности XVIII века, везама Срба и Јерусалима, Сентандреји, геноциду који је у Независној Држави Хрватској извршен над Србима и њиховим културним наслеђем, оставштину српских сеоба и српско-руским духовним везама, те више стотина расправа и чланака, чија су сазнања већ неколико деценија уткана у историју уметности и махом њој упућена, Динко Давидов је *Помене давних сеоба*, о којима данас говоримо, подарио неупоредиво ширим читалачким круговима. По речима из „Предисловија“, наменио их је „превасходно радозналима и образованима које ће занимати овај осврт на давну, али не и тако давну културну, зашто не и национално-верску, прошлост, нашег сеобног народа по Панонији, а заправо по старој Хунгарији коју је, вољно и невољно, током векова насељавао“. Таква племенита намера допустила му је отуд да у овој књизи, много више но што је то чинио у претходним, предивни свој списатељски дар, често налик некој врсти поетске прозе, не спутава ограничењима које наука нужно поставља. Из истог разлога, обраћајући се будућим читаоцима као саговорницима и сабраћи која и сама безбројне српске сеобе осећају као судбину једног вековима расејаваног народа, износио

је доста често лични „доживљај прошлости“, ослобађајући своје казивање и напомена, науци такође неопходних, будући да би оптеретила „замисао књиге“.

Овако јасно изложена намера аутора и идеја да знања своје сложене научне дисциплине учини разумљивим и онима који нису историчари уметности, дају својеврсни алиби историчару XX века који се, ето, осмелио да говори о темама истраживачки му умногоне далеким. Истовремено, у томе је било и некаквог опробавања или провере да ли ће *Помени српских сеоба* испунити своју сврху и допрети до оних због којих су писани.

Разумљива бојазан и стрепња, међутим, нестају већ после првих реченица и страница. Јер, оно што се при читању најпре уочава јесте доиста ретка једноставност и допадљивост, а уз њих и лепота стила, проткана некаквом благородношћу и смиренношћу, због којих ће се многи читаоци још једном уверити у изражајне могућности српског језика. Можда ће се сетити и да су савременици Слободана Јовановића истицали како је предано учио стране језике, али више од свега неговао и усавршавао свој матерњи. Овом чувеном представнику „београдског стила“ биле су ипак стране дубоко литерарне наслаге које избијају из израза Динка Давидова. То пак и не чуди, будући да је он у својој књизи цитирао и помињао Јакова Игњатовића, Вељка Петровића, Симу Милутиновића Сарајлију, Милоша Црњанског... Постоји ли, напokon, ико у образовној читалачкој публици кога није, попут Динка Давидова, за сва времена узбудила чувена реченица „Бескрајни плави круг. У њему звезда“ – не само једна од најпознатијих у српској књижевности, него и она чији је дубоки смисао, упоредо са звезданом метафором: „Има сеоба. Смрти нема“, као нераскидива нит провучена кроз целу садржину ове књиге? Размишљајући о „скривеном значењу“ које јој је дао Милош Црњански, Динко Давидов је закључивао да присуство Срба у тим удаљеним пределима, Горњој земљи како се некада говорило, и поред свега и после свега, није било узалудно.

Упоредо са изражајном лепотом, књига Динка Давидова плени разумљивошћу садржине, приступачне сваком читаоцу. Историчари, по неумољивом методолошком правилу, у тумачењу сваког догађаја или појаве траже историјски контекст како би њихово виђење било што утемељеније. Уважавајући ту потребу, аутор *Помена српских сеоба* дао је онолико историјских информација колико је било неопходно да би зидање црква, сликање икона, прављење бакрореза и графика, неговање уметности и развијање књижевности били што боље објашњени. Треба притом истаћи да ово није било нимало лако, будући да садржина књиге обухвата неколико векова, небројене сеобе од XV до XIX сто-

лећа, за које је речено да су представљале „дугу, плаховиту реку народа што је с прекидима отицала узводно, Дунавом“, у непознате крајеве у којима су тражени мир и спокој, а много чешће налажени немири и безнађе. Горња хронолошка граница књиге, међутим, ту се не завршава, с обзиром на то да је судбина вековима стваране баштине временом постајала све неизвеснија, а на простору Срема, током Другог светског рата, и трагична.

Ово огромно историјско раздобље, истраживачки тешко савладиво, представљено је у десет тематски и проблемски повезаних поглавља, најчешће сликовитих и инспиративних наслова, понекад директно преузетих из историјских извора: „Обетоване земље панонских простора“, „Велми хвалит се земља српска“, „Царске привилегије Расцијанима“, „Иконописци сеобама развејани“, „Национална мисија Стематографије“, „Приложница српској култури“, „Спомен на негда српску Сентандреју“, „Сентандрејска узвишена црква“, „Украјска српска ћирилица“, „Фрушкогорски манастири“. Мада необичност књиге чини и то што би заинтересовани читалац могао да се определи за упознавање само са појединим одељцима, а да му опет буду схватљиви, јасно је да тек њена целина омогућава разумевање суштине историјског процеса коме се Динко Давидов посветио. Ослушкујући једино наизглед неми говор историјских извора, прелиставајући старе листине, годинама и деценијама улазећи у цркве и манастире, загледајући се у многобројне иконе, међу којима и оне чији се остаци налазе на натрулим даскама, сликајући рушевне последице усташке геноцидне владавине, он је разумео и саживео се с историјом народа који се по преласку Дунава и других река нашао на граници између два царства и два света, источног и западног, остајући располућен на тој међи и принуђен да се покорава. Поставши поданик оне велике хришћанске силе, заклињао се на верност туђинском царству, не престајући да сања о обнови свога. Разумевао је шта се од њега очекивало и захтевало када је у добијеним привилегијама, наплаћеним крвљу проливиеном у ратовима с Османлијама, говорено о верности, али не и када је уз ту тешку реч додавана и једна понижавајућа: покорност. Борио се са својим ученим представницима да у датим повластима буде што мање недоречених израза и двосмислености које би управо покорност продужавале у недоглед, а упоредо с тим с никад напуштеном амбицијом Римокатоличке цркве да га приволи унији и прозелитизму. Пратећи тај вековима непрекинути процес, Динко Давидов је истицао оно што делује недокучиво и необјашњиво: како су се Срби, принуђени да напусте своја огњишта, постепено прилагођавали новој средини, ратовали у туђим униформама и под туђим заставама, стицали војне чинове и материјални иметак, бавили се занатима и трговином, а то-

лико дуго успевали да сачувају сећање на изгубљено царство, свест о својој посебности и оданост православљу. Чак и без правих насеобина, зидали су најскромније, готово убоге своје богомоље, украшавали их колико су и како су могли, чак толико да су за само неколико деценија, од Велике сеобе до средине 20-их година XVIII столећа, на простору Војводине имали око десет хиљада у том периоду осликаних икона. Тек неку деценију потом, њихове су богомоље постајале барокно велелепне, а број монаха у манастирима, посвећеним чувању православне вере и немањићке традиције достигао стотине, као никада пре и никада после у српској историји.

Проучавајући ову жилаву верску и националну отпорност, Динко Давидов је у својој књизи најпре показао дубоко саучешће са несрећном народом избаченог са свог тла и принуђеног да спас потражи у туђини, а одмах потом поштовање за његову православну и народносну самосвест, спремност да се, и поред сиромаштва, одриче зарад подизања богомоља и неговања култа косовских мученика. Не мање поштовање исказао је за бројне појединце, како безимене тако и оне о чијој је делатности сачувано мноштво историјских извора. Пишући, на пример, о зографима, с великим је саосећањем истакао: „[...] о њиховим животима има више познатог него непознатог. Живели су постранце од државне администрације, а српска црква о њима недовољно је бринула, чак им ни имена није бележила [...] Путовали су и сликали. Живели су од сликарства и за сликарство. За разлику од монаха иконописаца који су у ранијим временима, у манастирским радионицама, испуњавали сликарским радом део својих монашких обавеза и били увек везани за манастир, ови зографи су, у временима сеоба, били путујући сликари окусивши сву лепоту слободног живота и уметничког деловања и све горчине такве неизвесности“. Ценећи њихов рад много више но што су то, недовољно га познавајући, чинили Милан Кашанин и Вељко Петровић, о њиховој је уметности написао и следеће: „Док су средњовековни иконописци својим култним сликама потстицали племените ктиторе на најдубља религиозна осећања, зографима и њиховим верницима таква осећања су била недостижна. У том нашем сеобном несрећном времену у свести нашег нешколованог народа религиозна мисао била је добрим делом застрта лепим народским веровањима, маштовитим древним легендама, сујеверицама. Тако су и зографи својим иконама откривали сасвим упрошћени, присни однос светитељских ликова и верника. Отуда зографске иконе делују као нека чаробна огледала која су на лицима светитеља сачувала одсјај ликова оних који су пред њима стајали.“ Напокон, зографи су својим радом попунили дуго година непознату полувековну празнину од напуштања позновизантијског стила до барока.

Изражавајући поштовање и дивљење према целини избеглог народа и бројним безименим појединцима, Динко Давидов је с истоветном пажњом писао о патријарсима који се боре за ширину и прецизност привилегија, јурећи попут Арсенија III на коњу, широм царства, о митрополитима и уметницима какви су били Георгије Стојаковић, Стефан Тенецки, Димитрије Бачевић, Василије Остојић, Јован Поповић, а надамне Христофор Жефаровић, са својом *Систематикографијом* и другим „барокним графичким светковинама“, или Захарија Орфелин са својим бакрорезима. Упоредо с њима, у овој су књизи забележени многи други уметници и ктитори, који су несебично и богобојажљиво помагали очување српске духовности и културе. Посебна почаст дата је и градовима, нарочито Сентандреји, с њеним вишеструким утицајем, великом заоставштином и седам цркава, чији се звоници „огледају и данас у Дунаву“, помно чувајући „уметничка знамења на крајњем северу давних српских сеоба“. Јер Сентандреја је, написао је Динко Давидов, „као засађена воћка, младица, која се ту на баиру дунавском ‘примила’ 1690. године, брзо израсла, разгранала се и ‘од года до года’ давала све чудније, крупније и лепше плодове.“ Данас, међутим, она је „као давнашња младалачка успомена која искрсне пред нама, па нас обрадује и ражалости. У исти мах.“ Управо зато што је њену историју „тешко испричати, Сентандреју треба походити, као најлепшу и најсевернију варош српских сеоба, и снова“.

Ма колико заиста било тешко испричати не само историју Сентандреје него и других српских вароши и насеља на простору аустријском и угарском, Динко Давидов је то умногоме успео, захваљујући дугим годинама и деценијама истраживања, обилажења тих крајева, додиривања преосталих уметничких творевина, интересовања за свакодневни живот ондашњих Срба, њихова емоционална, национална и верска осећања, материјалне недаће, изглед кућа и њихову унутрашњост, архитектуру, звуке улице, успоне и падове. Његова књига испуњена је и многобројним ликовним прилозима, с којих нас гледају замишљени светитељи, забринути појединци, поносити владари. Осим тога, ту су и бројни документарни извори, одломци из књига, делови песама, детаљи из сећања, понекад у оригиналу, а понекад прилагођени савременом језику. Све заједно чини ово дело комплетним. У њему је много прикупљених и читаоцу пренетих знања, иако се Динко Давидов трудио да га не подучава, много љубави за свој народ и његову прошлост, саосећања са страдањем и, казала бих, пуно, пуно сете. Јер не треба имати илузију да би без оваквих књига велики део те богате историје трајно нестао из сећања нације. Говорећи о рушењу фрушкогорских манастира, Динко Давидов нам, међутим, поручује нешто непојамно важно: „Ништа се не сме заборавити“.